

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

КОВІНЬКО Анна Володимирівна

УДК 378.147:373.13

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент
Жерновникова Оксана Анатоліївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри математики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Жукова Оксана Анатоліївна,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
в. о. завідувача кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «11» жовтня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «10» вересня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Штефан Л. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Поступове входження вищої національної освіти до європейського освітнього простору та концептуальні зміни у структурі й змісті вітчизняної загальної середньої освіти зумовлюють потребу в якісному оновленні підготовки майбутніх учителів, що базується на положеннях законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014), Указі Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013).

За останні роки відбулися суттєві зміни в системі початкової школи: затверджені нові Державні стандарти початкової освіти, створені варіанти нових навчальних програм і підручників, визначені об'єкти, функції, види контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Водночас, в учнів початкових класів спостерігається тенденція зниження рівня мотивації до навчання. У багатьох першокласників виникають проблеми у процесі адаптації до школи, що супроводжується в окремих випадках негативним ставленням їх батьків до організації освітнього процесу у початковій школі. Адекватно реагувати на зміни може вчитель із високим рівнем розвитку дослідницьких якостей, знань та вмінь, що сприяє швидкому освоєнню нового інформаційного поля, дає можливість приймати нестандартні рішення, діяти творчо й ефективно. Тому важливою є переорієнтація підготовки майбутнього вчителя з просвітництва до ролі дослідника, агента змін, здобувача ефективних засобів навчально-виховної роботи в інтересах дитини, про що наголошується в Концепції «Нова українська школа» (2016).

На вчителя початкової школи покладено відповідальність розвивати творчу особистість учня, виявляти його здібності, створювати сприятливу атмосферу на уроках, формувати систему морально етичних цінностей. Учні потребують учителів, які будуть їх розуміти і навчати творчо. Однак, проведені нами опитування 206 студентів випускних курсів, а також 42 викладачів педагогічних ЗВО засвідчили, що сучасний рівень професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи має значні недоліки щодо формування у них готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Зокрема, близько 79 % опитаних недостатньо усвідомлюють суть поняття «творчий потенціал», його закономірності та психолого-педагогічні особливості розвитку; 83 % респондентів відчують труднощі при формуванні не лише професійних знань, умінь і навичок, а й умінь конструювати та проектувати уроки із творчими завданнями; уміння творчо використовувати засоби арт-терапії та впроваджувати їх у процес навчання молодших школярів. У цьому контексті набуває актуальності проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, яка надасть можливість майбутньому вчителю творчо вирішувати професійні завдання, удосконалювати процес навчання та виховання школярів.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що психолого-педагогічною наукою накопичено значний досвід підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Вивченню питань професійної підготовки педагога приділяли увагу такі вчені, як: А. Алексюк, В. Беспалько, І. Бех, В. Бондар, М. Васильєва, А. Вербицький, А. Губа, С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Дичківська, О. Дубасенюк, М. Євтух, С. Єрмаков,

О. Жерновникова, О. Жукова, Л. Зеленська, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Кремень, О. Іонова, Л. Кайдалова, Н. Кузьміна, С. Лобода, В. Лозова, О. Малихін, А. Маркова, Н. Ничкало, Л. Перетяга, О. Пехота, О. Попова, І. Прокопенко, О. Романовський, С. Сисоєва, С. Ткачов, Н. Шиян, Л. Штефан та ін. Проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи обґрунтовано в дослідженнях В. Бондаря, О. Олійник, Л. Хомич, Л. Хоружої, М. Шкабаріна, А. Шульги та ін. Особливості організації освітнього процесу в початковій школі відображені у працях Т. Байбари, Н. Бібік, М. Вашуленка, Н. Ігнатенко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей учнів розглянуто у дослідженнях Д. Гілфорда, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, В. Тименка, Е. Торенса та ін. У контексті нашого дослідницького задуму заслуговують на увагу наукові розробки психолого-педагогічних аспектів арт-терапії (Л. Аметова, Г. Бурковський, М. Бурно, А. Грішина, Б. Карвасарський, Т. Кісельова, О. Копитін, Л. Лебедева К. Рудестам, О. Сорока, Р. Хайкін та ін.).

Водночас, аналіз наукових розвідок із окресленої проблеми засвідчує, що проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії не була предметом спеціального наукового дослідження. Глибина й темпи здійснення перетворень у галузі вищої освіти не задовольняють вимог і потреб ані суспільства, ані держави, ані особистості, що ускладнюється наявністю *суперечностей* між:

- зростанням вимог суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчого потенціалу молодших школярів в умовах модернізації національної системи освіти і недосконалістю нормативного та навчально-методичного забезпечення цього процесу;
- потребою впровадження в навчальний процес початкової школи засобів арт-терапії і недостатньою дослідженістю її теоретичних основ;
- необхідністю розвитку творчого потенціалу молодших школярів і неготовністю вчителів до творчої діяльності з учнями шляхом використання засобів арт-терапії;
- потребою реформування освітньої галузі, що передбачає впровадження в навчально-виховний процес початкової школи засобів арт-терапії, та відсутністю у майбутніх учителів спеціальних знань і практичних умінь використовувати їх у професійній діяльності.

Отже, актуальність означеної проблеми, необхідність подолання виявлених суперечностей, недостатній рівень її теоретичної та практичної розробленості зумовили вибір теми дослідження **«Підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано як складову частину комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів» (ДР № 0111U008876) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 6 від 20.06.2016 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та поетапному впровадженні в навчальний процес педагогічного ЗВО технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – технологія підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що рівень готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії можна значно підвищити за умови реалізації в процесі професійної підготовки теоретично обґрунтованої технології, що включає професійно-мотиваційний (професійна спрямованість, інтерес, позитивне ставлення, мотивація, дієва установка на набуття професійних знань і вмінь), змістово-діяльнісний (опановування психолого-педагогічними, методичними, організаційними, арт-терапевтичними знаннями; дидактичними, психолого-педагогічними, арт-терапевтичними вміннями; рефлексійно-гностичними, інтерактивно-комунікативними навичками; професійно-особистісними якостями), рефлексійно-корегувальний (творче застосування знань та вдосконалення умінь, набутих на попередніх етапах, розвиток творчого мислення й формування стійкої рефлексійної позиції) етапи.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати суть понять «творчий потенціал молодших школярів», «арт-терапія», «підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів» та психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

2. Визначити зміст структурних компонентів готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії як результату відповідної підготовки.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

4. Уточнити критерії, показники і рівні сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження використано комплекс сучасних загальнонаукових **методів**, адекватних природі феномена, який вивчається:

- *теоретичні*: історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний, ретроспективний аналіз для порівняння й зіставлення різних поглядів у педагогіці, психології та філософії на аспекти досліджуваної проблеми; розгляду теоретичних питань із метою визначення поняттєво-категорійного апарату; обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії та її програмно-змістового і навчально-методичного забезпечення;

- *емпіричні*: діагностичні (бесіди, анкетування, тестування, контрольна робота, вивчення документації), прогностичні (експертні оцінки, ранжування, моделювання), обсерваційні (спостереження, самооцінка) для виявлення рівня готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; педагогічний експеримент для виявлення ефективності програмно-змістового і навчально-методичного забезпечення розробленої технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; педагогічний моніторинг для відстеження результативності досліджуваного процесу);

- *методи математичної статистики* (статистична обробка даних, графічне відображення результатів, критерій Пірсона) для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано технологію підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії та етапи її реалізації (професійно-мотиваційний, змістово-діяльнісний, рефлексійно-корегувальний); педагогічні умови ефективного функціонування технології (формування у майбутніх учителів мотивації до застосування арт-терапії у майбутній професійній діяльності; цілеспрямоване наповнення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи творчим компонентом із метою їхнього професійного розвитку засобами арт-терапії; організація навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії); виокремлено психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів;

- *уточнено* суть понять «творчий потенціал молодших школярів», «арт-терапія», «підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів», компоненти готовності майбутніх учителів (мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, особистісно-рефлексійний); критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексійно-результативний), показники (інтерес до арт-терапії; позитивне ставлення до арт-терапії; наявність мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; розуміння можливостей використання засобів арт-терапії для розвитку творчого потенціалу молодших школярів; системність, повнота і ґрунтовність знань; наявність комплексу професійно-педагогічних і спеціальних умінь; здатність використовувати засоби арт-терапії у роботі з молодшими школярами; наявність творчого мислення; здатність адекватно оцінювати власну діяльність; контроль, самоконтроль, оцінка та самооцінка процесу й результатів здійсненої діяльності з метою подальшої їх переоцінки) й рівні сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо оновлення прийомів, форм та методів арт-терапії у процесі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що технологія підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу

молодших школярів засобами арт-терапії пройшла експериментальну перевірку й сприяла формуванню готовності студентів у досліджуваному аспекті. У навчальний процес підготовки майбутніх учителів впроваджено авторський спецкурс «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії»

Положення, висновки й рекомендації, розроблені на основі узагальнення дослідницьких матеріалів, *упроваджено* в процес професійної підготовки майбутніх учителів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження №30-01/69 від 19.05.2017 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження №324 від 19.05.2017р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка про впровадження №123 від 16.05.2017 р.).

Матеріали дослідження *можуть використовуватися* в професійній підготовці майбутніх учителів у закладах вищої освіти для оновлення змісту лекційних і практичних занять; в організації педагогічної практики; у процесі написання курсових і магістерських робіт; у розробці навчальних програм; у створенні навчальних посібників; у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації учителів.

Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві, полягає у визначенні специфіки підготовки майбутніх учителів початкової школи [6]; обґрунтуванні методів арт-терапії [12]; окресленні можливостей використання методів арт-терапії у професійній підготовці вчителя початкової школи [13].

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження дістали оприлюднення на наукових конференціях різних рівнів:

- *міжнародних*: «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017); «Суспільні дослідження у 21 сторіччі» (Краматорськ, 2017); «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи» (Баку – Ужгород – Дрогобич, 2017); «Від знанневої парадигми до компетентнісної: реалії, перспективи» (Херсон, 2017); «Підготовка управлінських кадрів в контексті нового закону України «Про освіту» (2017 р.)» (Херсон, 2018);

- *всеукраїнських*: «STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку національної освіти» (Херсон, 2016); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 2017); «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 2017);

- *регіональних*: «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2015); «Сучасні концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах (біологія, фізика, хімія, педагогіка, психологія)» (Харків, 2017); «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (Полтава, 2018).

Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової, дошкільної та професійної підготовки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (2014–2017 рр.)

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 15 публікаціях (з них 12 – одноосібні), серед яких: 5 статей у фахових виданнях України, 1 публікація в

міжнародному періодичному виданні, 9 – у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (284 найменування, із них 35 – іноземною мовою) і 7 додатків (на 28 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки. Робота містить 14 таблиць (на 12 стор.) й 5 рисунків (на 3 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, представлено гіпотезу, методи наукового дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі **«Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії як психолого-педагогічна проблема»** з'ясовано понятійно-термінологічне поле дослідження; здійснено аспектний аналіз проблеми розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; виокремлено психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

У процесі дослідження з'ясовано, що складний міждисциплінарний феномен «творчий потенціал молодших школярів» багатогранно осмислюється в руслі філософського, психологічного та педагогічного знання як основний шлях індивідуального та суспільного розвитку дитини. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано *творчий потенціал молодших школярів* як сукупність здібностей, умінь і навичок, що визначають високий рівень творчого розвитку особистості та мотивують її до саморозвитку і самореалізації (Т. Браже, Л. Єлагіна, М. Колосова, О. Куцевол, В. Луніна, В. Риндак та ін.).

Визначено, що *розвиток творчого потенціалу молодших школярів* – це багатоаспектний, складний процес, спрямований на розкриття творчих здібностей молодших школярів шляхом забезпечення оптимальних умов для прояву молодшими школярами власних індивідуально-типологічних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності, формування у них потреб в самореалізації (Л. Бірка, О. Волик, С. Глухова, Ю. Калюжна, І. Мартинюк, О. Чаплигін та ін.).

У процесі дослідження виокремлено психолого-педагогічні *особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів*: розвинена творча уява, скерована на створення нових образів; здатність до моделювання нових оригінальних об'єктів та ситуацій; підвищена чутливість до нового, здатність надавати новим знанням емоційного забарвлення, виявляти естетичні почуття у процесі пізнання; гарна пам'ять, що є запорукою ефективного творчого мислення (В. Андреев, В. Кан-Калик, В. Риндак, Е. Фромм та ін.).

У дисертації доведено, що для розвитку творчого потенціалу молодших школярів слід використовувати на заняттях у початковій школі засоби арт-терапії.

З'ясовано, що арт-терапія у психолого-педагогічних дослідженнях розглядається з різних позицій: напрям, форма або метод (Т. Кисельова, Л. Осадчук); творча діяльність, гармонізація і загальне оздоровлення особистості

(В. Беккер-Глош); набір емпіричних прийомів, інноваційна технологія (А. Грішина, Л. Лебедева, М. Наумбург, Л. Повсян, О. Смілянець, О. Сорока та ін.).

У дисертації суть поняття «*арт-терапія*» визначено як інноваційну освітню технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами музичного, художнього, хореографічного та народного мистецтва, а саме малюнком, музикою, казкою, танцем, грою тощо. Зроблено висновок, що арт-терапія відкриває простір для творчих пошуків вчителя, оскільки сприйняття і обробка образної інформації мають рівнозначну цінність і доповнюють одна одну. Засоби арт-терапії допомагають формувати особистість молодшого школяра, його світогляд, життєві стратегії та сценарії, навчаючи дитину бути творцем власного життя.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що арт-терапія особливо важлива для молодших школярів, які не можуть «виговоритися», кому висловити свої фантазії у творчості легше, ніж розповісти про них. Вигадки, які зображені на папері, нерідко прискорюють і полегшують вербалізацію переживань. Малювання, як і сновидіння, знімає бар'єр «егоцензури», яка ускладнює словесний вияв конфліктних несвідомих елементів (М. Беляєва, А. Копитін, Л. Осадчук, О. Сорока та ін.). У процесі дослідження з'ясовано, що названі вище проблеми можна успішно компенсувати за допомогою арт-терапії, залучаючи молодших школярів до активної участі в різноманітних видах арт-терапевтичної діяльності – малюванні, ліпленні, виготовленні художніх виробів тощо.

У процесі дослідження з'ясовано, що головною характеристикою арт-терапії є інтегративність, оскільки у структурі арт-терапевтичного заняття можуть бути використані гра, музика, казка тощо.

До засобів *арт-терапії* віднесено:

- *пісочну терапію* – можливість створення (малювання) анімаційних сюжетів за допомогою піску, яка сприяє самовираженню особистості молодшого школяра, розкриває його творчі здібності;

- *казкотерапію*, яка долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, адаптує їх до шкільного колективу. Суть засобу казкотерапії у тому, що казка доступно пояснює, що добре, а що погано, вона вигадується вчителем для учня, урахувавши його особливості (головний герой казки схожий на молодшого школяра, він переживає ті ж проблеми й емоції, бореться зі своїм страхом). Занурюючись у казку, дитина переборює у собі невпевненість, лінь, небажанням пізнавати нове та розвивати свої здібності;

- *музикотерапію*, яка сприяє загальному розвитку молодшого школяра, покращенню його моторики, стимуляції ефективності розумової праці, пізнавальної діяльності, розвитку почуттів, уваги та пам'яті, творчому та емоційному розвитку, оскільки музика є універсальною силою, що діє на особистість комплексно, незалежно від віку, освіти чи соціального статусу;

- *танцювально-рухову терапію*, яка використовується вчителем для розвитку соціальної, когнітивної, емоційної та фізичної сфери молодшого школяра. Заняття з танцювально-рухової терапії дозволяють дітям відчувати гармонію частин тіла, розвиває креативність, додає впевненості в житті, покращує самопочуття і настрій;

- *кінотерапію*, яка сприяє самопізнанню і розкриттю внутрішніх резервів молодших школярів, ефективній саморегуляції;

- *фототерапію*, що спрямована на творче самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-чуттєвого виховання молодшого школяра. Фототерапія передбачає роботу учнів з готовим матеріалом, або створення оригінальних авторських знімків.

Установлено, що визначені засоби арт-терапії мають свої особливості, характеризуються внутрішньою спорідненістю, прагнуть до взаємодоповнення, спрямовані на розвиток творчого потенціалу молодшого школяра, оскільки через малюнок, казку, танець, фото арт-терапія дає вихід внутрішнім конфліктам і сильним емоціям, усуває страх, допомагає зрозуміти власні почуття і переживання, сприяє підвищенню самооцінки, розслабленню, зняттю напруги і допомагає в розвитку творчих здібностей (Т. Руденька). Дитина висловлює свої емоції, почуття за допомогою ліплення, малювання, фотографування, перегляду фільмів, складання казок, конструювання з природних матеріалів тощо. Надзвичайно добре поєднувати різні засоби арт-терапії: спиратися на вербальний рівень (робота з казкою, фільмом), продовжувати на невербальному рівні (малювання, ліплення, колаж, оригамі) і завершувати знову на вербальному рівні (проговорювання нового досвіду) (А. Копитін).

Доведено, що арт-терапію можна адаптувати до педагогічної практики. Зокрема, вчитель початкової школи може використовувати її без участі психолога або соціального педагога для розвитку творчого потенціалу молодших школярів за умови відповідної підготовки.

У другому розділі «**Теоретичне обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії**» визначено роль і місце арт-терапії у процесі підготовки майбутніх учителів, обґрунтовано технологію підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії та етапи її реалізації, визначено педагогічні умови ефективного функціонування технології.

На підставі аналізу праць О. Волик, О. Жукової, Л. Колбіної, Н. Колесник, Н. Олефіренко, О. Олійник, Н. Павленко, О. Сороки, Л. Хомич визначено суть *підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії* як складову професійно-педагогічної підготовки, яка передбачає формування мотивів та потреб, опановування знаннями, уміннями та навичками, розвиток професійних і особистісних якостей, творчого мислення.

У дослідженні з'ясовано, що результатом підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії є відповідна *готовність*, яку в дисертації на основі аналізу наукових джерел (М. Бубнова, В. Гриньова, М. Д'яченко, О. Жерновникова, О. Кучерявий, В. Моляко, Л. Хомич та ін.) визначено як стійку інтегративну особистісно-професійну здатність майбутнього вчителя, що характеризується наявністю мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів, особистісно-професійних якостей, набутих знаннях, уміннях та навичках, передбачає його творчий саморозвиток та рефлексію.

У *структурі* готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії виокремлено взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, особистісно-рефлексійний, при

визначенні змісту яких було враховано освітньо-кваліфікаційну характеристику майбутніх учителів, а також психолого-педагогічні особливості їхнього професійного розвитку.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів визначається наявністю у студентів мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів; *змістовий* – охоплює сукупність знань, необхідних майбутньому вчителю для ефективного розвитку творчого потенціалу молодших школярів; *процесуальний* – базується на комплексі застосування вмінь і навичок, що забезпечують оптимізацію освітнього процесу початкової школи у досліджуваному аспекті; *особистісно-рефлексійний* компонент розкривається через становлення майбутнього фахівця як особистості, здатність його до професійної рефлексії.

З урахуванням змісту компонентів готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії та логіки процесу професійної підготовки студентів було обґрунтовано технологію підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, концептуальну основу якої становлять *системний, особистісно орієнтований, культурологічний та компетентісно-креативний* підходи.

Розроблена технологія підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії передбачає такі етапи: професійно-мотиваційний, змістово-діяльнісний, особистісно-рефлексійний.

Професійно-мотиваційний етап технології передбачає формування стійкої професійної спрямованості, інтересу, позитивного ставлення, мотивації, дієвої установки на набуття професійних знань і вмінь майбутніми учителями до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Метою *змістово-діялісного етапу технології* підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії є опанування відповідними знаннями (психолого-педагогічні, методичні, організаційні, арт-терапевтичні), уміннями (дидактичні, психолого-педагогічні, арт-терапевтичні), навичками (рефлексійно-гностичні, інтерактивно-комунікативні) та професійно-особистісними якостями.

Особистісно-рефлексійний етап технології орієнтовано на поглиблення, узагальнення й систематизацію, творче застосування знань та вдосконалення умінь, набутих на попередніх етапах, розвиток творчого мислення й формування стійкої рефлексійної позиції майбутніх учителів щодо розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. Всі три етапи забезпечують готовність майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

У процесі дослідження виявлено *педагогічні умови*, що забезпечують ефективне функціонування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії:

- *формування у майбутніх учителів мотивації до застосування арт-терапії у майбутній професійній діяльності*, оскільки саме позитивна мотивація спонукає студентів діяти, формує інтерес, викликаючи при цьому позитивні емоції та переживання. Спеціально організована творча діяльність у процесі проведення занять створює емоційно піднесений настрій, позитивну атмосферу, що продукує

яскраві емоції у студентів, які дають змогу відчувати радість, емоційний підйом, задоволення, комфорт від занять арт-терапією;

- *цілеспрямоване наповнення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи творчим компонентом з метою їхнього професійного розвитку засобами арт-терапії*, що базується на введенні у процес підготовки майбутніх учителів спецкурсу «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії», збагаченні змістом програми професійно-орієнтованих дисциплін;

- *організація навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії*, яка спрямована на формування і розвиток у майбутніх вчителів творчого мислення, художнього смаку, умінь та навичок, необхідних для організації та творчого проведення уроків, а також різноманітних позакласних заходів; розвиток сенсорних здібностей, як основи повноцінного естетичного сприйняття творів мистецтва та власної художньої творчості; набуття досвіду виконання мистецького аналізу, здійснення добору творів образотворчого мистецтва для молодших школярів, проведення аналізу дитячих художніх робіт; здатності до художньо-творчої самореалізації та духовно-естетичного самовдосконалення.

У третьому розділі «**Експериментальна перевірка ефективності технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії**» розкрито загальні питання підготовки та проведення педагогічного експерименту, висвітлено результати моніторингу сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, здійснено кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Експериментальна робота з перевірки гіпотези здійснювалася впродовж 2014-2017 рр. у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Бердянському державному педагогічному університеті, Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди. В експериментальному дослідженні брали участь 206 студентів спеціальності «Початкова освіта», із яких було сформовано одну експериментальну групу (ЕГ), що налічувала 152 особи. До контрольної групи (КГ) увійшло 54 особи.

На *констатувальному* етапі педагогічного експерименту було проведено діагностування вхідного рівня сформованості готовності майбутніх учителів експериментальної та контрольної груп до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії за критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексійно-результативний) й визначеними показниками. Були також визначені рівні сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії (високий, середній, низький).

З метою оцінювання рівнів готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії за мотиваційним критерієм застосовували адаптовану методику визначення спрямованості мотивації особистості на визначення типу цієї мотивації (Л. Васильченко), методику вивчення ціннісних орієнтацій (модифікація методики М. Рокича) та методику «Вивчення професійної спрямованості особистості» (Є. Рогов); за когнітивним критерієм –

опитувальник «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів» та проективну методичку незавершених речень з метою дослідження наявності системи необхідних знань щодо розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; за діяльнісно-творчим критерієм – тест «Самооцінка творчого потенціалу особистості» (М. Фетіскін), методика для оцінки творчого потенціалу особистості «Ваш креативний потенціал» (О. Лук) та психолого-педагогічні ситуації, які виявляли сформованість умінь та навичок, необхідних майбутньому вчителю для розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; за рефлексійно-результативним критерієм – методика М. Куна – Т. Мак-Партланда «Хто Я?», методика «Який Я вчитель?», методика діагностики професійної підготовленості вчителя до педагогічної діяльності (В. Урський) та адаптована методика А. Карпова для діагностики рефлексивності особистості майбутнього вчителя.

Статистична обробка отриманих даних упродовж *констатувального етапу педагогічного експерименту* засвідчила, що загальний стан готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії знаходиться переважно на низькому і середньому рівнях (відповідно у 62,4% і 33,9% студентів) і лише у незначній частини майбутніх учителів (3,7%) – на високому рівні, що підтвердило актуальність і доцільність дослідження. Діагностичне обстеження дозволило виділити низку недоліків, що існують у процесі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, а саме: епізодичне оновлення знань на відміну від постійного; недостатнє усвідомлення майбутніми вчителями потреби у творчому розвитку і недостатнє забезпечення зв'язку теорії з практикою; механічне перенесення чужого досвіду у власну діяльність; невміння знаходити нестандартні рішення на основі результатів самостійно набутих знань.

Формувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на перевірку розробленої технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Реалізацію *професійно-мотиваційного етапу* технології було спрямовано на: стимулювання інтересу до арт-терапії, позитивного ставлення до арт-терапії, мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, розуміння можливостей використання засобів арт-терапії для розвитку творчого потенціалу молодших школярів, формування спеціальних арт-терапевтичних знань, умінь і навичок формування у майбутніх учителів мотивації до застосування арт-терапії у майбутній професійній діяльності (перша педагогічна умова). Основна робота з підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів проводилася у процесі апробації тренінгової програми для студентів-першокурсників «Адаптація до університету». Проводилися: тренінг «Готовність майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії», постійно діючі консультації, тематичні вебінари на тему «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів у системі розвивального навчання», у форматі організації самоосвіти було проведено вебінари з проблем розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії «Вступ у шкільне життя», «Навчання без оцінки», «Уміння вчитися –

ключова компетентність молодшого школяра» з мотивування майбутніх учителів щодо опрацювання спеціалізованої психолого-педагогічної літератури.

На *змістово-діяльнісному етапі* реалізації технології студентами застосовувалися відповідні знання, уміння і навички щодо розвитку творчого потенціалу молодших школярів. На даному етапі відбувалося цілеспрямоване наповнення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи творчим компонентом з метою їхнього професійного розвитку засобами арт-терапії (друга педагогічна умова). Експериментальна робота спрямовувалася на розвиток якостей і здібностей студентів до творчої діяльності, подальший розвиток мотивації до застосування засобів арт-терапії у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін («Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Психологія», «Основи психодіагностики»), дисциплін практичної підготовки («Я у світі», «Трудове навчання», «Мистецтво», «Людина і світ», «Основи сценічного та екранного мистецтва», «Основи хореографії з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», а також авторського спецкурсу «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії») та проходження педагогічної практики.

Застосовувалися методи, які забезпечували реалізацію завдань підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії: традиційні (пояснення, розповідь, бесіда, самостійна робота з літературою, створення ситуації новизни, опора на життєвий досвід) та інноваційні (інтерактивні, креативні), спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі. Позитивні зміни відбувалися в ЕГ завдяки інтерактивним методам, що давали змогу активізувати пізнавальну діяльність студентів, формувати творче мислення, ухвалювати виважені рішення під час дискутування у процесі діалогового навчання (дискусія, метод проєктів, «мозковий штурм», «асоціативний куш», рольові, ділові ігри, кейс-метод). Завдяки використанню креативних методів, що забезпечували стимуляцію активності, творчості, розвитку уяви, асоціативно-образного мислення, сприяли виникненню цікавих ідей, схвальних відгуків набули метод придумування, метод «Якби ...», метод гіперболізації, метод інверсії.

Специфіка процесу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів зумовила необхідність комплексного застосування традиційних (підручники, посібники, наочність, спеціальні цифрові засоби навчання, аудіо-, відеотехніка, інтернет-ресурси) і специфічних для кожного виду занять засобів арт-терапії (казкотерапії, музикотерапії, заняття з ігрової терапії, заняття з пісочної терапії, заняття з театральної терапії, заняття з танцювально-рухової терапії).

Практична складова підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчого потенціалу молодших школярів передбачала запровадження додаткових завдань арт-терапевтичного спрямування до кожного виду практики (навчальної, педагогічної практики в літніх оздоровчих закладах, педагогічної практики зі спеціалізації, педагогічних практик); залучення студентів до проблемної групи «Арт-терапія в освіті», серед завдань якої визначено участь майбутніх учителів у науково-дослідній роботі в галузі арт-терапії (написання наукових статей, індивідуально-дослідних завдань, курсових робіт), формування і вдосконалення арт-

терапевтичних знань, умінь і навичок студентів (розробка і проведення занять із застосуванням засобів арт-терапії).

Ефективній організації навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії (третья педагогічна умова) сприяли використання пісочної терапії, казкотерапії, музикотерапії, танцювально-рухової терапії, кінотерапії, фототерапії при проведенні семінарів (тренінгове або корекційне заняття); лабораторних (практичних) занять з поділом групи на підгрупи; під час організації самостійної роботи у проблемній групі, яка допускає вільне відвідування і неформальне творче спілкування у спільній музичній, художній та театральній діяльності; індивідуальних занять, що забезпечують можливості для встановлення взаємодії у системі «викладач – студент».

Ефективним для підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеного виду діяльності було застосування комплексних засобів арт-терапії, серед яких особливе місце належало проєктивному малюванню (графічні тести особистісної і сімейної групи), психодрамі, театральній педагогічній технології, музикотерапії. Кожен із названих засобів арт-терапії мав чітко виражену структуру і методику проведення. Підбір і використання засобів арт-терапії здійснювався залежно від мети і завдань конкретної педагогічної ситуації. Це були і завдання для релаксації (заспокоєння, розслаблення, зняття втоми), і для активізації пізнавальних процесів.

Для досягнення мети *рефлексійно-корегувального етапу технології* стимулювали студентів до підведення підсумків, здійснення професійної рефлексії – осмислення власного досвіду діяльності, якісного оцінювання всіма суб'єктами отриманих результатів; самооцінки власної готовності до професійної діяльності в контексті розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, екстеріоризації власних досягнень і досвіду. На даному етапі студенти готували та презентували програми для молодших школярів, які були спрямовані на розвиток творчого потенціалу учнів.

На цьому етапі майбутні вчителі були здатними до самоорганізації й самореалізації, а саме: постійно працювали над удосконаленням власної особистості, поглиблювали професійні знання, підвищували рівень професійної майстерності для здійснення розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії на високому рівні; здійснювали самоаналіз та самооцінку, формували здатність до цілепокладання, аналізу результатів власної діяльності.

Результати *контрольного* зрізу засвідчили значне підвищення рівня готовності у майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії в експериментальній групі (див. табл.).

Найвищі результати зафіксовано за мотиваційним критерієм, що підтвердило доцільність застосування комплексу засобів програмно-змістового і навчально-методичного забезпечення технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Висновки й достовірність отриманих результатів педагогічного експерименту були підтверджені методами математичної статистики. Обробка експериментальних даних із застосуванням критерію Пірсона (χ^2) засвідчила наявність статистично

Узагальнені результати експериментальної роботи (у %)

Критерій	Показники	Рівні	ЕГ (152 особи)			КГ (54 особи)		
			I зріз	II зріз	Приріст	I зріз	II зріз	Приріст
Мотиваційний	Інтерес до арт-терапії	В	-	17,6	+ 17,6	-	5,5	+ 5,5
		С	34,2	55,3	+ 21,1	33,5	50,5	+ 17,0
		Н	65,8	27,1	- 38,7	66,5	44,0	- 22,5
	Позитивне ставлення до арт-терапії	В	-	32,1	+32,1	-	7,1	+7,1
		С	26,8	64,1	+37,3	23,6	47,8	+24,2
		Н	73,2	3,8	-69,4	76,4	45,1	-31,3
	Наявність мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії	В	11,0	76,0	+65,0	9,9	18,1	+8,2
		С	42,0	21,0	-21,0	42,3	61,0	+18,7
		Н	47,0	3,0	-44,0	47,8	20,9	-26,9
	Розуміння можливостей використання засобів арт-терапії для розвитку творчого потенціалу молодших школярів	В	-	18,9	+ 18,9	-	11,0	+ 11,0
		С	17,6	50,5	+ 32,9	18,1	34,1	+ 15,9
		Н	82,4	30,6	- 51,8	81,9	54,9	- 26,9
Когнітивний	1. Системність, повнота і ґрунтовність знань	В	-	41,1	+41,1	-	25,3	+25,3
		С	5,1	56,1	+51,0	3,3	58,2	+54,9
		Н	94,9	2,8	-92,1	96,7	16,5	-80,2
діяльнісно-творчий	Наявність комплексу професійно-педагогічних і спеціальних умінь	В	2,0	49,0	+47,0	1,6	23,1	+21,5
		С	20,9	50,0	+29,1	25,3	50,0	+24,7
		Н	77,1	1,0	-76,1	73,1	26,9	-46,2
	Здатність використовувати засоби арт-терапії у роботі з молодшими школярами	В	1,3	21,2	+ 19,9	1,7	12,6	+ 10,9
		С	28,3	63,5	+ 35,2	30,2	48,9	+ 18,7
		Н	70,4	15,3	- 55,1	68,1	38,5	- 29,6
	Наявність творчого мислення	В	-	32,1	+32,1	-	7,1	+7,1
		С	26,7	64,0	+37,3	23,6	47,8	+24,2
		Н	73,3	3,9	-69,4	76,4	45,1	-31,3
рефлексійно-	Здатність адекватно оцінювати власну діяльність	В	-	31,1	+31,1	-	4,4	+4,4
		С	14,0	66,8	+52,8	21,9	47,8	+25,9
		Н	86,0	2,1	-83,9	78,1	47,8	-30,3
	Контроль, самоконтроль, оцінка та самооцінка процесу й результатів здійсненої діяльності з метою подальшої їх переоцінки	В	-	32,1	+32,1	-	7,1	+7,1
		С	26,8	64,1	+37,2	23,6	47,8	+24,2
		Н	73,2	3,8	-69,3	76,4	45,1	-31,3

вагомих змін в експериментальній групі, що підтвердило правильність висунутої гіпотези ($T_n > T_k$, $24,22 > 5,991$). Відтак, розроблена технологія підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії є ефективною і може бути запропонована для впровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези й дало підстави для формулювання таких висновків відповідно до поставлених завдань:

1. Визначено суть поняття «розвиток творчого потенціалу молодших школярів» як багатоаспектний, складний процес, спрямований на розкриття творчих здібностей молодших школярів шляхом забезпечення оптимальних умов для прояву молодшими школярами власних індивідуально-типологічних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності, формування у них потреб в самореалізації.

Психолого-педагогічними особливостями розвитку творчого потенціалу молодших школярів є: розвинена творча уява, скерована на створення нових образів; здатність до моделювання нових оригінальних об'єктів та ситуацій; підвищена сенситивність до нового, здатність надавати новим знанням емоційного забарвлення, виявляти естетичні почуття у процесі пізнання; гарна пам'ять, що є запорукою ефективного творчого мислення.

Доведено, що для розвитку творчого потенціалу молодших школярів слід використовувати на заняттях у початковій школі засоби арт-терапії. У дисертації визначено суть поняття «арт-терапія» як інноваційну освітню технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами музичного, художнього, хореографічного та народного мистецтва, а саме малюнком, музикою, казкою, танцем, грою тощо. До засобів арт-терапії віднесено: пісочну терапію, казкотерапію, музикотерапію, танцювально-рухову терапію, кінотерапію, фототерапію, що мають свої особливості, характеризуються внутрішньою спорідненістю, прагнуть до взаємодоповнення, спрямовані на розвиток творчого потенціалу молодшого школяра.

2. На підставі аналізу науково-педагогічних праць визначено суть підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії як складову професійно-педагогічної підготовки, яка передбачає формування мотивів та потреб, опановування знаннями, уміннями та навичками, розвиток професійних і особистісних якостей, творчого мислення.

З'ясовано, що результатом підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії є відповідна готовність, яку в дисертації визначено як стійку інтегративну особистісно-професійну здатність майбутнього вчителя, що характеризується наявністю мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів, особистісно-професійних якостей, набутих знаннях, уміннях та навичках, передбачає його творчий саморозвиток та рефлексію. У структурі готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії виокремлено взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, особистісно-рефлексійний.

3. Теоретично обґрунтовано технологію підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, яка ґрунтується на системному, особистісно орієнтованому, культурологічному та компетентісно-креативному підходах і включає такі етапи: *професійно-мотиваційний*, який передбачає формування стійкої професійної спрямованості майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, інтересу до арт-терапії, позитивного ставлення до арт-терапії, мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, дієву установку на здобуття професійних знань і вмінь; *змістово-діяльнісний*, який спрямований на опанування студентами необхідними знаннями, формування системи умінь і набуття майбутніми учителями досвіду розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, розвиток творчого мислення та здатності використовувати засоби арт-терапії у роботі з молодшими школярами, зміцнення системи цінностей і переконань; *особистісно-рефлексійний*, орієнтований на поглиблення, узагальнення й систематизацію, творче застосування знань та вдосконалення умінь, набутих на попередніх етапах, подальший розвиток творчого мислення й формування стійкої рефлексійної позиції майбутніх учителів щодо розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

У процесі дослідження виявлено *педагогічні умови*, що забезпечують ефективне функціонування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії: формування у майбутніх учителів мотивації до застосування арт-терапії у майбутній професійній діяльності; цілеспрямоване наповнення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи творчим компонентом з метою їхнього професійного розвитку засобами арт-терапії; організація навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Експериментально доведено ефективність розробленої технології, оскільки в результаті педагогічного експерименту відбулися кількісні зміни показників, які показали значущі якісні перетворення у свідомості й поведінці майбутніх учителів, що засвідчило суттєву позитивну динаміку їхньої готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. Статистичним підтвердженням цього стали кількісні показники експериментальних груп: з 2,2% до 31,6% зросла кількість студентів з високим рівнем сформованості готовності (приріст – 29,4%); з 31,0 до 64,8% (на 33,8%) збільшився індекс середнього рівня сформованості у майбутніх учителів готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; з 66,8 до 3,6% (на 63,2,6%) зменшилася кількість студентів з низьким рівнем сформованості готовності. Динаміка змін відповідних показників у контрольних групах – значно нижчі.

4. Уточнено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексійно-результативний), показники (інтерес до арт-терапії; позитивне ставлення до арт-терапії; наявність мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; розуміння можливостей використання засобів арт-терапії для розвитку творчого потенціалу молодших школярів; системність, повнота і ґрунтовність знань; наявність комплексу професійно-педагогічних і спеціальних умінь; здатність використовувати засоби арт-терапії у

роботі з молодшими школярами; наявність творчого мислення; здатність адекватно оцінювати власну діяльність; контроль, самоконтроль, оцінка та самооцінка процесу й результатів здійсненої діяльності з метою подальшої їх переоцінки) й рівні сформованості готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в аспекті розробки навчально-методичного супроводу процесу підвищення кваліфікації учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; здійснення ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду формування у майбутніх учителів готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Ковінько А. В. Арт-терапія як технологія розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2016. Вип. 51 (104). С.368-374.
2. Ковінько А. В. Суть та технології застосування арт-терапії у роботі з молодшими школярами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2016. Вип. 50 (103). С.315-321.
3. Ковінько А. В. Мотиваційний критерій професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до використання арт-терапії у навчально-виховному процесі. *Педагогічний альманах*: зб. наук. праць. Херсон, 2016. Вип. 29. С. 136-142.
4. Ковінько А. В. Обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. Х., 2016. Вип. 54. С.179-186.
5. Ковінько А. В. Суть поняття «творчий потенціал школяра» : теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2017. Вип. 52 (105). С. 391-397.
6. Kovinko A. V., Marakly E. Modern educational technology training. *Journal of Advocacy, Research and Education*. Ghana, 2017. Vol. 4(1). P. 15-21. URL : http://www.kadint.net/journals_n/1497433734.pdf (06.12.2017).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Ковінько А. В. Народознавча та краєзнавча робота в ДНЗ: сучасний стан. *Методологія сучасних наукових досліджень*: матер. XII наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 10-11 листопада 2015 р.). Х., 2015. С. 29-30.
8. Ковінько А. В. Застосування ІКТ при розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку молодших школярів*: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 28 жовтня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 125-127.
9. Ковінько А. В. Реалізація технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*:

матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 18 листопада 2016 р.). Херсон, 2016. С. 234-236.

10. Ковінько А. В. Дослідження питання впливу арт-терапії на розвиток, формування та становлення особистості. *Суспільні дослідження у 21 сторіччі*: матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (Краматорськ, 25 березня 2017 р.). Вінниця, 2017. С.39-41.

11. Ковінько А. В. Проблеми розвитку творчих здібностей особистості. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2017 р.). Х., 2017. С. 313-314.

12. Ковінько А. В., Цзін Іпін. Суть поняття «академічна дизайн-освіта». *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матер. III Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-метод. конф. (Херсон, 5 грудня 2017 р.). Херсон, 2017. Ч. 1. С. 327-330.

13. Ковінько А. В., Чорноус Н. А. Методи упровадження арт-терапії. *Сучасні концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах (біологія, фізика, хімія, педагогіка, психологія)*: матер. X міжрегіон. наук.-метод. інтернет-конф. (Харків, 5-6 грудня 2017 р.). Х., 2017. С. 230-232.

14. Ковінько А. В. Модель підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (Полтава, 20-24 лютого 2018 р.). Полтава, 2018. С. 209-211.

15. Ковінько А. В. Організація навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів засобами арт-терапії. *Підготовка управлінських кадрів в контексті нового закону України «Про освіту» (2017 р)*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Полтава, 22-23 березня 2018 р.). Полтава, 2018. С. 209-211.

АНОТАЦІЇ

Ковінько А. В. Підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Професійна освіта). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2018.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

У дисертації розкрито суть понять «творчий потенціал молодших школярів», «арт-терапія», «підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів»; визначено психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів; уточнено критерії та показники готовності майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; теоретично обґрунтовано технологію підготовки майбутніх

учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії та експериментально доведено її ефективність, визначено педагогічні умови ефективного функціонування технології.

Ключові слова: підготовка, готовність, майбутній учитель, розвиток, творчий потенціал, молодший школяр, засіб, арт-терапія.

Ковинько А. В. Подготовка будущих учителей к развитию творческого потенциала младших школьников средствами арт-терапии. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования (015 – профессиональное образование). – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2018.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы подготовки будущих учителей к развитию творческого потенциала младших школьников средствами арт-терапии.

В диссертации раскрыта сущность понятий «творческий потенциал младших школьников», «средства арт-терапии», «подготовка будущих учителей к развитию творческого потенциала младших школьников»; определены психолого-педагогические особенности развития творческого потенциала младших школьников; уточнены критерии и показатели готовности будущих учителей к развитию творческого потенциала младших школьников средствами арт-терапии, теоретически обосновано технологию подготовки будущих учителей к развитию творческого потенциала младших школьников средствами арт-терапии и экспериментально доказано ее эффективность, определены педагогические условия эффективного функционирования технологии.

Ключевые слова: подготовка, готовность, будущий учитель, развитие, творческий потенциал, младший школьник, средство, арт-терапия.

Kovinko A. V. Preparation of future teachers for the development of the creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional education (015 – Professional education). – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, The Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2018.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the problem of preparing future teachers for the development of creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy.

The dissertation describes the essence of the concept of "development of the creative potential of junior schoolchildren" as a multifaceted, complex process that aims at revealing the creative abilities of younger schoolchildren, and shaping their need for self-realization.

Psychological and pedagogical features of the development of the creative potential of junior schoolchildren are: creative thinking and high self-esteem of the individual;

communicative abilities, love of the surrounding world and surrounding people; productive activity in the learning process.

It is proved that for the development of the creative potential of junior schoolchildren, art therapy facilities should be used in primary school classes.

The thesis defines the essence of the concept of "art therapy" as an innovative educational technology for the development of the creative potential of junior schoolchildren by the means of musical, artistic, choreographic and folk arts, namely drawing, music, fairy tale, dance, play, and the like. The means of art therapy include: sand therapy, expressive therapy, music therapy, dance-motor therapy, cinema therapy, phototherapy, having its own characteristics, characterized by internal affinity, seeking complementarity, aimed at developing the creative potential of the junior schoolchildren.

It is established that the result of the preparation of future teachers for the development of the creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy is the corresponding *readiness*, which is defined in the thesis as a sustainable integrative personal and professional ability of the future teacher, characterized by the presence of motivation to develop the creative potential of junior schoolchildren, personal and professional qualities, acquired knowledge, skills and abilities, presupposes his creative self-development and reflection. In the *structure* of the readiness of future teachers for the development of the creative potential of junior schoolchildren, the means of art therapy singled out the interrelated components - motivational-value, content, procedural, personally-reflexive.

Developed the technology of preparing future teachers for the development of the creative potential of younger schoolchildren by the means of art therapy, which includes the following stages: professionally-motivational, content-activity, personality-reflective.

Pedagogical conditions of effective functioning of technology are determined: the formation of motivation for future teachers to apply art therapy in the future professional activity; purposeful filling of the content of the preparation of future primary school teachers with a creative component for the purpose of their professional development by the means of art therapy; organization of educational and methodological support for the preparation of future teachers for the development of creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy.

It is proved that the level of readiness of future teachers to develop the creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy is expedient to determine by such criteria as: motivational, cognitive, activity-creative, reflective-productive.

The results of experimental verification of the proposed technology for the preparation of future teachers for the development of the creative potential of junior schoolchildren by the means of art therapy have proved its effectiveness and feasibility of introducing into the process of professional training of future teachers.

Keywords: preparation, readiness, future teacher, development, creative potential, junior schoolchild, means, art therapy.

Підписано до друку 28.08.2018 року